

Oponentský posudek předložené disertační práce

Federico Guilherme Monturil Rêgo, *A história da Ciência no Século XVII: a Ciência, a Religião e o Padre Valentim Estancel SJ*. Univerzita Karlova v Praze, Středisko ibero-amerických studií, 2015, 280 str.

Autor nejprve představuje ve stručnosti životopis a cesty moravského jezuitu P. Valentina Stancela do Itálie, následně do Portugalska a nakonec do Brazílie. Pak, ve 2.–3. kapitole přechází k otázkám vědeckého myšlení 16. a 17. stol., zejména v astronomii a astrologii, včetně indiánské, dotýká se otázek geocentrismu a heliocentrismu. Pokračuje úvahami o náboženském vědění ve stejné době, o reformaci a protireformaci, o vlivu zámořských objevů portugalských na toto myšlení, zejména v době Tridentského koncilu, připomíná důsledky Třicetileté války, staví proti sobě sv. Ingáce a Lutera, resp. jezuitu a protestanty, a připomíná také pojetí *Ratio Studiorum*.

Kapitola 4. je věnována Tovaryšstvu Ježíšovu, zejména jejímu působení v Orientu, všímá si jejího přístupu k výchově, srovnává čínské pojetí a role jezuitů v Číně, i problémů vyvstalých následkem jezuitských postupů, odporu k nim u jiných řádů či vůbec v rámci církve.

V 5. kapitole pojednává o pobytu Padre Valentina Stancela v Portugalsku v kontextu portugalského jezuitství i vědy a objevů, v 6. jej doprovází do Brazílie, která se Stancelovi stala osudem. Zde také pojednává o kultuře a vědě v Brazílii jakožto portugalské kolonii, připomíná historicko-umělecko-vědecko-administrativní literaturu a poukazuje na význam zahraničních invazí, zejména holandské a všímá si zejména provincie Bahie, která se stala místem působení tohoto moravského jezuitu.

V 7. kapitole jsou připomenuty vědecké dopisy a jeho spisy *Tiphus Lusitano*, *Templum Vulcanum Sacrum a Uranophilus Caelestis*; zabývá se asketismem a profetismem ve ztracených dílech Stancelových v kontextu jezuitského pojetí vědy; v 8. kap. pojednává o kometách, které moravský jezuita sledoval (1659, 1664/1665, 1668, o ekliptice v r. 1685, o kometě 1689), a o tom, jak evropské vědecké časopisy reagovaly na Stancelova pozorování. Poslední kapitola připomíná mj. pojednání o vědě očima Bible; následuje závěr, dodatek a bibliografie.

Předložená práce chce být podle titulu zaměřena na vědu a náboženství v kontextu působení moravského rodáka, jezuitu P. Valentina Stancela, jenž působil nejprve v Portugalsku a posléze v Brazílii. Podle mého názoru dospívá ale jen k několika dílčím výsledkům, nikoliv k celkovému pohledu na tento nepochybně významný aspekt práce jezuitského misionáře. Četl jsem ji pln naděje, co se nového, zásadního, dozvím, doslova do písmene, protože v průběhu četby se začaly objevovat různé závady, počínaje koncepčními, argumentačními a gramatickými.

Práce postrádá podle mého názoru myšlenkovou soudržnost a kontinuitu, je spíše jen snůškou sice zajímavých, někdy i méně známých dat, ale v každém případě encyklopedických, které patří spíše do všeobecné kulturní zásoby znalostí, než do vědecké práce. Je možné tolerovat často esejistický styl, ale nikoliv drobné, ale závažné nepřesnosti.

Z hlediska postupu mi chybí především kapitola, která by shrnula dosavadní přehled bádání, protože z Rêgova textu nevyplývá, jak narůstala struktura poznání Stancelova díla a činnosti. Tam by mohl např. říci, co třeba chybí v příslušné kapitole mé knihy *Afinidades históricas e culturais entre o Brasil e a República Tcheca*. Brno: L. Marek 2008..., apod. Vrcholným příslibem je objev nových dopisů V. Stancela, ale ani ten není využit. Autor předložené práce se sám vzdal prepisu a překladu, a svěřil jej osvědčenému spolupracovníkovi, dr. Zavadilovi (jehož poslední kniha Pavel Zavadil (ed.), *Čeští jezuité objevují nový svět. Dopisy a zprávy o plavbách, cestách a živobytí z Ameriky, Filipín a Marián (1657–1741)*). Praha: Argo 2015) je vysloveně přelomová, ale přestože Rêgova práce je napsána portugalsky, spokojil se s překladem do češtiny, čímž vzniká nelogické spojení, zejména pokud by např. chtěl práci

publikovat. Je tu i jeden (skoro etický) zádrhel – čtenář (a s ním posuzovatel) získává dojem, že autor přeložené spisy vyhledal a prostudoval, což vlastně neodpovídá skutečnosti, protože dané dokumenty jsou převzaty z internetu, což by mělo být jasně zaznamenáno už někde na počátku práce (třeba s tím, že originály jsou v současné době nepřístupné). Předpokládal jsem také, že budou také reprodukovány (nevím ale, jestli na ně existuje povolení k reprodukci).

Spíše než o jednotlivých překlepech a ortografických nedotaženostech v portugalštině, je možno hovořit o systematickém porušování; v exempláři, který jsem měl k dispozici, jsem je vyznačil. A to nemluvím o četných překlepech či neopravených koncovek –ão, –ões, –ês (např. na s. 132, kde je jich aspoň 10). Takřka šokující je nepřesnost citací, chybí letopočty edice a stránky, někdy odvolání vůbec. Zcela nepřijatelný je velmi nejednotný způsob citace literatury – někdy je v textu zmíněn nějaký autor, zřejmě citovaný druhotně, a chybí jakékoliv odvolání v poznámce, někde je uveden jen autor, popř. i titul, ale nikoliv místo edice a nejčastěji chybí stránka, tím spíše, že pak při opětovných citacích se objevuje *idem*... U cizince by se daly tolerovat nepřesnosti v přepisu názvů, ale nelze tolerovat mylné historické termíny, jako např. když je Morava označena za království (s. 21), nebo když tvrdí (s. 80), že inkvizice odsoudila G. Bruna a Miguela Serveta – ve druhém případě to byli ovšem ženevští kalvinisté ... Někde glosuje citované osoby či díla, ale neuvádí, odkud má údaje. Mnoho stránek je nabito daty, která jsou ovšem snůškou všeobecně známých, příliš obecných informací, všeobecností, nepodstatných detailů. Často by bylo o problému možné najít novější a vědecktější literaturu, ale k tomu nedochází.

Na druhé straně se dostávají do poznámek tvrzení, která by mohla být součástí textu, jak např. o budově Klementina, že je v současnosti Národní knihovna, místo odvolání na nějakou z četných publikací o její historii, které jsou dnes k dispozici. Chybí tu dokonce autoři jako Oulíková a zejména Mačák, *Matematika v jezuitském Klementinu*, což je neodpuštělné, neboť obsahuje i Stancelovu ilustraci a je dostupná na http://dml.cz/bitstream/handle/10338.dmlcz/401148/DejinyMat_18-2001-1_6.pdf; chybí jakákoliv zmínka o matematiku Kresovi, který je jakousi paralelou Stancelovou ve Španělsku. Současně vidím nedostatek v tom, že autor neprobral dějiny matematiky na olomoucké univerzitě, kde je množství ilustrací, které by mu pomohly při výkladu – viz http://navarikp.sweb.cz/dejm2e_m.html

Není tu ani zmíněno např., že Stancel byl údajně autorem slunečních hodin v Klementinu, ať už je informace pravdivá či nikoliv. Čekal bych zde diskusi (https://www.google.cz/search?q=Valentin+Stansel&safe=off&client=firefox-b&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0ahUKEwj1u7jD9v_NAhWEChOKHZ1uDaUQsAQIMg&biw=1525&bih=674&dpr=0.9#imgrc=Zcn1bAnIFsCOOrM%3A).

Domníval jsem se, že bude Stancelův život a dílo podrobeno důkladnému rozboru. Rêgo ale často sklouzává do všeobecností, u nichž by stačilo odvolání na publikaci, která se tím či oním námětem zabývá, často některé informace opakuje, aniž by je dále rozváděl, některé dlouhé pasáže by mohl zkrátit vlastními slovy a přepsaný text zařadit do dokumentační přílohy. Když hovoří o překladu do portugalštiny (např. na s. 32), měl by uvést překladatele (sám Rêgo) nebo uvést, zda jde o překlad do portugalštiny z latinského originálu či českého překladu (Koláček). U jezuitských všeobecností by měl autor rigorosní práce v každém případě prostudovat významnou knihu v portugalštině Fausto Sanches Martins, *Jesuítas de Portugal : 1542–1759. Arte. Culto. Vida Quotidiana*. Porto 2015, což by se dalo ještě omluvit tím, že jeho práce je datována tímž rokem. Holduje-li *mottum* při vstupu do jednotlivých kapitol, pak by mělo být uvedeno, odkud je cituje (např. v pozn.).

Na str. 43 (a d.) podává jakousi zkratku historie astronomie a astrologie, která je zbytečná. Spíše by se měl odvolat na nějakou seriózní práci; navíc je zbytečné zabíhat až k Řekům či Galileovi, když cílem práce je 17. stol. Naopak, zmínka o astrolabiu V. Stancela, tedy tam, kde bychom čekali podrobnosti, je odsunuta jen do poznámky. Zdroje tvrzení jsou

citovány nepřesně, např. pozn. 71. Je těžké hovořit o historii náboženství a nepřipomenout systematizaci M. Eliade. O císaři Zikmundovi vyšla v poslední době řada rehabilitačních spisů. O husitech existuje kniha Jiřího Kejře dokonce portugalsky; po jejím prostudování by asi Rêgo netvrdil, že Hus *faleceu...* (s. 64) bez dalšího upřesnění. Na s. 70 se zabývá podivnou lingvistickou analýzou a etymologií slov doprovázející portugalské rozšiřování průzkumu světa (v tom případě by se měl odvolat na některý etymologický či výkladový slovník), Někde se pouští (s. 70) do a přejímá dnes už kritizovanou tezi, že kapitalismus vznikl v protestantské zóně, ve skutečnosti jej známe už z italských středověkých měst. U starých edic knih by měl uvádět, zda studoval z originálu nebo z novotisků či internetu apod. Často se opakuje a vrací k již pojednané záležitosti. Nepřesné formulace jsou i u pražské defenestrace.

Tvrzení kolem působení inkvizice, jak bylo shora uvedeno, jsou značně zkreslená a opírají se o staré, dnes už překonané teze jak co do počtu obětí tak o významu inkvizice v iberské společnosti. V poslední době se zejména anglosaská literatura obrátila proti těmto již legendárním interpretacím. Např. Geoffrey Parker (1943) došel při studiu v archivu inkvizice a k maximálně 49 000 případů z let 1540 až 1700 (Více zde: <http://pistis.webnode.cz/news/inkvizice-a-pocet-mrtvych/>), zatímco Rêgo podléhá legendám o 9 milionech; mohl by dodat, že strašlivý inkvizitor Torquemada byl „nový křesťan“ tedy žid. Ohledně Bílé hory stačí připomenout francouzskou práci Olivier Chaline, *8 Novembre 1620. La bataille de la Montagne Blanche. Un mystique chez les guerriers*. Noissy-le-Grand: Noesis 1999, která vyšla nedávno v českém překladu.

Je pochopitelně v pořádku, když Rêgo probírá situaci v Číně, kde chtěl Stancel působit, zejména s ohledem na vysoké požadavky na matematiku. Mohl by při té příležitosti zmínit dopisy dalšího českého misionáře Slavíčka. Bohužel často opakuje jen dobře známé věci (s. 97), ale nepřidává k nim ani vlastní interpretaci, pokud je vůbec možná. Když hovoří o roli jansenistů na zrušení jezuitského řádu, měl by ještě více připomenout zednářské kruhy (v Portugalsku a Brazílii Pombal). Názory Antera de Quental z 19. stol tu nemají příliš co dělat. Ani celá řada věcí, o nichž pojednává na s. 123 a d.

Cituje-li S. Binkovou v případě V. Fernandese, měl by uvést přímo originální monografii – českou či snadněji portugalskou, která vyšla v r. 2009 a vyhnout se nepřímé citaci z druhé ruky. Pokud uvádí archivní materiál, měl by jednoznačně konstatovat, zda ho prostudoval osobně či zprostředkovaně, a v prvním případě uvádět inv. č. (cotas). Pokud tvrdí, jako na s. 137, že **někteří autoři** zdůrazňují... musí uvést, alespoň v pozn., kteří. Pokud se odvolává na přednášku jako např. v pozn. 220, pak by měl být uveden datum a místo, kde se konala, popř. jde-li o vlastní záznam či nějaké převzaté resumé. Nepochybuji, že si F. Rêgo vezme poučení, text očistí od zbytečnosti – třeba až na pouhou polovinu – sevře hutněji příliš rozložitou strukturu a podá nejprve širší, ale sevřený profil Stancelových vědeckých, popř. i misionářských výsledků, a bude je korunovat rozbořem. Kircheriánské dokumenty z Gregoriany jsou tu významově nafouknuté, i když se později dovídáme, že Stancel se u Kirchera leccos přiučil. Chybí odvolání (poznámka) na citované autory jako jsou Giorgio de Sepi a Gioseffo Petrucci.

U některých knih, které měli více edic, není uvedeno, z kterých je citováno, a zda nejsou nové edice. U hodnocení činnosti a dopisů jezuitů obecně, a Stancela zvláště, chybí např. dodat, že významné jsou i jejich poznatky etnografické a lingvistické (s. 187). Tam, kde by člověk očekával pozvolné vyvrcholení, zejména v kapitol *Aquém e Além...*s. 193, bych očekával místo obsáhlejších citací, opravdu podrobnější rozbor a klasifikaci jeho názorů. Když např. Rêgo uvádí, že se spekuluje o tom, že p. V. Stancel kopíroval knihu A. Kirchera, aby napsal svůj *Uranophilus*, mělo by být uvedeno, kdo takto spekuluje, a také, když už se hovoří o plagiátu, kdo to tak formuloval. Delší anglické i latinské citace by měly být přeloženy do portugalštiny (s. 205). Jsou ztracená díla V. Stancela nějak popsána či charakterizována, abychom je mohli nějak ocenit? I u citace *Bible*, např. Skutků apoštolských,

by mělo být, z které edice autor čerpá. Právě v případě líčení komet P. Stancela chybí publikace o matematice v Klementinu.

V kapitole *Quantum e Deus* chybí specializovaná literatura religiousní a zejména teologické, protože se tu diskutuje o nejrůznějších problémech, mj. spiritismu, avšak ten nemá sebemenší vazbu na Stancela (s. 238). Když hovoří o možných přiblíženích katolické a protestantské církve, nemůže citovat dle populárního časopisu (pozn. 406), ale měl by se seznámit s oficiální verzí Vatikánu popř. luteránské církve. Určitě je k dispozici Vatikánský archív (na internetu).

A v závěru je uvedeno, že dokumenty jsou publikovány na základě archivních nálezů, které uskutečnil F. Rêgo, což vlastně není pravda, neboť, pochopil-li jsem správně formulaci, šlo o dokumenty převzaté z Internetu, takže nešlo ani o originální název ani o osobní prohlídku dokumentů. V zásadě lze konstatovat, že závěrečné syntézy jsou nepřilíh předsvědčivé, ba nedostatečné.

Ještě pár poznámek: některá literatura, citována jako taková, je přístupna na internetu, což by, – pokud bylo internetu využito – se mělo také objevit v poznámce. A hlavně, více vytěžit z námětu, jak to můžeme pozorovat např. v práci E. Rodrigues-Moura –

<http://revistaseletronicas.pucrs.br/ojs/index.php/navegacoes/article/viewFile/10175/7156>

Z dalších drobností nelze se pak zmínit jen o tom, že rukopis je uložen v Národní knihovně v Lisabonu. Zajímavé by bylo připomenout – i vizuálně téma fontány –

<http://www.canstockphoto.com/hydro-magnetic-clock-fountain-p-valentin-35879442.html>

V Rêgově práci chybí knížka, asi první monografie o Stancelovi [Ronald Cohn – Jesse Russell](https://www.amazon.co.uk/Valentin-Stansel-Ronald-Jesse-Russell/dp/B007MASFQW), *Valentin Stancel*, Paperback – viz <https://www.amazon.co.uk/Valentin-Stansel-Ronald-Jesse-Russell/dp/B007MASFQW>

K Číně se vztahuje také deník *O Diário Do Padre Tomás Pereira, S. J.: Os jesuítas e o tratado sino-russo de Nerchinsk (1689)*, Joseph Sebbes, S.J. Macau: Comissão Territorial de Macau para as Comemorações dos Descobrimentos Portugueses, Macau, 2016.

Rada dalších Stancelových dopisů byla publikována např. na

http://www.fansshare.com/community/uploads39/11589/valentin_stansel/

Ještě doporučuji: Měla by tu být i studie *A companhia de Jesus e a cultura científica nos tempos da colônia* od Viviane M. Caminha São Bento, dostupná na

http://www.snh2013.anpuh.org/resources/anais/27/1370385999_ARQUIVO_ACOMPANHIADEJESUSEACULTURACIENTIFICANOSTEMPOSDACOLONIA_TEXTO.pdf a také

diplomová práce Dalibora Horvátha, *Valentim Estancel: uma breve reminiscência da vida*, přístupná na <http://theses.cz/id/v8kw2p/>

V soupisu literatury chybí čtvrtstoletí stará zásadní práce CASANOVAS, Juan; KEENAN, Philip C. *Archivum Historicum Societatis Iesu* 62 (Jan 1, 1993): 319–330, *The observation of comets by Valentim Stansel* – dostupná částečně na

[http://search.proquest.com/openview/9091a1c95a93daeb2d59c3e96d3e1443/1?pq-](http://search.proquest.com/openview/9091a1c95a93daeb2d59c3e96d3e1443/1?pq-origsite=gscholar&cbl=1816727)

[origsite=gscholar&cbl=1816727](http://search.proquest.com/openview/9091a1c95a93daeb2d59c3e96d3e1443/1?pq-origsite=gscholar&cbl=1816727) a podobně i souhrn studií Lambert M. Surbone, *Valentim Stancel*, Betscript Publishing, 2010 – viz další informace na

<http://www.livrariacultura.com.br/p/valentin-stansel-33013443#>

Vzhledem k závažnosti tématu pro naše prostředí doporučuji sice práci k obhajobě, ač s těžkým srdcem; bude-li obhájena, doporučuji ji dopracovat a přepracovat, vyčistit a pročistit, a doplnit profil moravského jezuita tak, aby slibně rozjetá, leč výsledky nezavršená práce nepřišla vniveč. Práce by prostě měla jít cestou postupné rekonstrukce vědeckého (popř. i náboženského) růstu V. Stancela a opírat se přitom o přísný kritický rozbor.

Emerit. prof. PhDr. Pavel Štěpánek, PhD.,
V Praze dne 30.11.2016